

१८६०/५१

म. ग्रं. सं. ठाणे

विषय नाटक

कुमा सं १२२६

११५०

संग १८६५

मराठी ग्रंथ संग्रहालय, ठाणे.

(ठाणे जिल्हा वाचनालय)

वाचनालय/नौपाडा.

पु. नाव - अमलादिना जेठिंग

ले - वा. वा. दीक्षित

विषय - गणकथा

१५८

२०५

3-13-94

Maureen

Grant

2179 CC⁴

Sangrahaling

From Keshav R

श्रीगुरु प्रसन्न

साग्र संगीत

935

कमलाक्ष नाटक.

अंक १ ते ५.

नारसिंह बाबाजी दीक्षित अपशिंगेकर
पांचाल ब्राह्मण, सोलापूर.

यांनां केलें तें

सोलापूर येथें " श्रीदत्तप्रसाद स्टीमप्रेस " मध्ये
छापवून प्रसिद्ध केलें.

आवृत्ति १ ली, प्रति १,०००.

(या पुस्तकाचे सर्व हक्क सन १८६७ च्या २५ व्या
अॅक्टाप्रमाणें आपल्याकडे ठेविले आहेत.)

किंमत ६ आणे.

पात्रे.

सूत्रधार, नटी—

कमलाक्ष	नायक.
सौमित्र	प्रधानपुत्र.
धैर्य	कमलाक्षाचा मित्र.
नयनी	धैर्याची स्त्री.
अनुसूया	कमलाक्षाची आई.
पद्मिनी, कुमुद्वती	कमलाक्षाच्या स्त्रिया.
प्रतापसिंह	एक राजा.
कामिणी	त्याची स्त्री.
रूपसेन, विजय	राजपुत्र.
मारीच, मैद, पुंडरीक	राक्षस.
शंकर, नारद, साधू.	
लोचना, प्रधान, मैना, कोकिला,	
सगुणी, शिपाई, मांग वगैरे इतर.	

कमलाक्ष नाटक.

मंगलाचरणा.

शिवकुमरा मी नमी तुज आधीं योजित कार्यासाठीं॥
अति त्वरेनें धांवत येउनि मज दीनार्ते भेटी ॥
विघ्न न कांहीं नच येतां हे तडिस सकलची न्यावे ॥
हेच मागणें त्वत्पादिं माझे पूर्णकृपेनें पहावे ॥ १ ॥

पद (चाल-होईल कलहा म्हणुनी.)

मृडतनया गजवदना ॥ करि तूं प्रभुवरा मजवरि
करुणा ॥ धृ. ॥ लंबोदरा सरळ शुंडा ॥ दया करावी
वक्रचि तुंडा ॥ शरणागत या दीना ॥ १ ॥ करि० ॥
एकचिदंता तुज विनवीतां ॥ शिणलों भारी तारी
आतां ॥ हेतू पुरबुनी शांतवि चित्ता ॥ यास्तव नमि
तच्चरणा ॥ २ ॥ करि. ॥

सूत्रधारः-ईशस्तवन पुरें झालें. तुह्मी आपापल्या वे-
षांची तयारी करण्याकरितां जा. (जातात.) अरे पण
माझी भार्या आतां येते हणाली असून, अद्याप कां बरें

आली नाही ? हाक तरी मारून पंहावी. हे सखे; अंमळ बाहेर ये.

नटीः—होय, प्राणनाथ ही दासी आपल्या चरणसेवेस तत्पर आहे.

सूत्र०—ती पहा हाक मारितांच माझी प्रिया आलीच ती कशी—

साकी.

धाटानें पहा प्रियसखि मम ती, रंगस्थलिं कशि येते ॥
गजसम ऐशी चालत चालत, मृदु भाषण ही करिते ॥
पाहुनि वदनाला ॥ वाटे शांतचि हो मजला ॥ १ ॥

नटीः—(बाहेर येऊन.)

पद (चाल-मूर्तिमंत.)

प्राणनाथ तेसमयीं मज स्थलिं या बाहिलें ॥
भान तें नसे मला साच साच राहिलें ॥
अपराधी सहन करा करुनि लोभ स्वीकारा ॥
मागणें तुझां पदीं हो दीनलीन जाहलें ॥ १ ॥
प्राणनाथ मला विलंब लागला ह्मणून, आपणाला राग

(६९)

कम०—अहा हैं तर अरण्य फारच भयंकर दिसतें,
(असें ह्मणतो इतक्यांत शब्द कार्नी पडतो तो ऐकून
तब्ध उभा राहतो.)

पद्मिनी०—हा मनुष्य भ्यालासें पाहून.—

पद (चाल—रुदनातें.)

मानवा तूं या व्याघ्रमुखीरे कैसा पडलासी ॥ न-
रदेहाचा वारा नसतो ह्मणुनि कथीं तुजसी ॥ इ-
थुनी तूं जा झडकरि पाहुनि मोह जहाला मजसी ॥
॥ सुकुमारा तद्रति आतां होइलरे कैशी ॥ चा०॥ हीच
चिंता ॥ वाटे चित्ता ॥ मदोन्मत्ता ॥ किमपी नसे त्या
निशाचरातें दया निर्दयासी ॥ १ ॥

ह्मणून ह्मणते असा स्तब्ध उभा राहूं नकोस आपला
जीव वांचविण्याची कांहींतरी तजवीज कर. या निर्दयाचे
दाढेंत सांपडूं नकोस. आल्या मार्गानें चालतां हो.

कम०—अरे या अरण्यामध्ये माझा साह्यकारी कोण
बरे आहे.

पद (चाल सदरील)

अदृश्यें या भुवनीं मजला कोणी नच दिसतें ॥

काय आहे हें गौड बंगाला कांहीं नच कळतें ॥ सा-
ह्यकारि जो असेल कोणी गुप्तचि कां वद तें ॥ झणीं
येई ॥ भेट देई ॥ वदुनि जाई ॥ विनतीला मम मा-
न्य करुनिया कथि या समयासी ॥ १ ॥

प०—अरे मला येथल्या नीच राक्षसानें भाखून वृक्ष
वनविलें आहे मी स्त्री आहे. तुझे अंगीं जर सामर्थ्य अ-
सेल तर या वृक्षापासून मुक्त कर हणजे तुला सर्व ह-
कीकत सांगेन.

कम०—ठीक आहे.

प०—हं आटप तर, त्या मैंदराक्षसाची येण्याची वेळ
जहाली.

कम०—त्याचें नांव काय मैंदराक्षस मग तर मला
त्याची मुळींच भीति उरली नाही.

प०—काय कारण भीति नसण्याचं.

कम०—मी आपल्या शौर्यानें काल सूर्योदयापूर्वीच
त्याचा वध केला म्हणून हणतो. त्याचें नांव मला तरी
काय माहीत. तोच हणाला.

(६७)

प०—(मनांत) हे धरत्रीदेवी या मूर्तीविषयीं माझं मन उतावीळ कां जहालं. यास्तव हें घडविण्यासाठीं मला वृक्षापासून मुक्त करण्याचें यांना सामर्थ्य दे. (उघड) आपण खरोखर मैदराक्षसाचा जर वध केला आहे तर लवकर मला या वृक्षापासून मुक्त करा.

कम०—हें पहा (ह्यणून बाण सोडितो त्यासरसा आवाज होऊन स्त्री बनते.)

प०—हा योग ईश्वरानेंच आणिला आहे महाराज. (लाजून) ही हतभागी बारा वर्षे जहालीं लग्नावांचून कुजत पडली आहे एवढ्याकरितां--

पद (चाल-पुत्रांनो.)

हीच विनंती आपुल्या चरणीं दासीची सखया ॥
वरुनी घ्यावें मज यासमयीं अर्पिलि ही काया ॥
सोडियले तुह्मी वधुनि राक्षसा मृत्युमुखांतुनिया ॥
ह्यणुनी आतां आजपासुनी आपुली मी भार्या ॥ १ ॥

कम०—(मनांत) ही तर निर्दोषी आहे इला वर-
ण्याला कोणती हरकत वरं. (उघड) ठीक आहे. पण

मी कांहीं कार्यास्तव आलों आहे तें कार्य संपवून येईपर्यंत-
पद (चाल-उद्यां बघ जाते.)

स्वस्थ तुंग राहि ॥ मम वचन तुजसि हें घेई ॥चा॥
राक्षसें नेला राजकुमर तो ॥ कोठें वसतो ठावा नच
तो ॥ त्यातेंग वधुनी सत्वरि येतो ॥ ह्यणुनि मी जाई ॥
त्वरें सांग सखे या समयीं ॥ १ ॥

नंतर परत येतेवेळीं तुला घेऊन जाईन. मनांत शंका
घेऊं नको.

प०—खरं काय, तर मग भयंकर कार्य आहे. मला
वाटतं परवां एक राक्षसानें मूळ नेलें तेंच असावें. बहुत-
करून तो राक्षस ह्यणजे पौंडरक राक्षसाचा दूत होता
हें खरं.

कम०—मग तो कोणत्या पर्वतावर असतो हें सांग.

प०—याच नीट रस्त्यानें जा. त्याला पौंडरक रा-
क्षसाचाच पर्वत ह्यणतात. बरं प्राणनाथ मला एकटीला
सोडून कसें जातां? मीही आपणांबरोबर येते.

कम०—छे तुला मी पूर्वीप्रमाणेंच वृक्ष बनवून जातो.

कारण कीं, व्याघ्रादि पशूंची भीति होणार नाहीं असें
ह्मणून वृक्ष बनवून निधून जातो.)

पद०— हे धरत्री देवी हे जगदंबे मला

पद (चाल-ही सुरसुंदरी)

हे जगज्जननी तूं या समयीं ॥ ममनाथा यशची
देई ॥ असुरा करि जरी ॥ असें मुल परी ॥ तारी
तारि तारि ॥ देवी धरित्री ॥ आह्मां दिनावरि ॥ कृ-
पा करि करि ॥ वधूनि सुरअरि ॥ येउ दे झडकरी ॥
चाल ॥ करि नवस तुजप्रति ॥ लाविन वर्षा लक्ष
वार्ती ॥ १ ॥

अंक ४ था.

प्रवेश १ ला. पौंड्रकराक्षसाचा पर्वत.

कम०—(अरण्यामध्ये इकडे तिकडे पाहिल्यासारखें
करून ह्मणतो) हाच तो पर्वत वाटतं पौंड्रकराक्षसाचा. या
पर्वतावर पौंड्रकानें संरक्षणार्थ कोणी राक्षस ठेविलेले दि-
सतात. असेनात आपण आपले याच मार्गें जावें (असें
ह्मणून चालूं लागतो, अटखळून पुनः पुनः पडतो.)

मा०—हा मनुष्य कोण असावा बरं याला पहातां-
च मला स्फुरण येण्याचें काय कारण. मला असं वाटतं
कीं, परवां एक मूल आहुतीकरितां आणिलें, त्याचा सा-
ह्यकारी कोणीतरी दिसतो. असो, याला मी अभयदान
देणार. असें (ह्मणत तो राक्षस पुढें येतो हें पाहून—)

कम०—(स्वगत) अरे असा मी अटखळून पडूं लागलों
हें पाहून तो राक्षस मला धरण्याकरितां येत आहे. तर आ-
पण सावध राहून बाणाची योजना करावी

(धनुष्याला प्रतिच्या लावतो हें पाहून)

मा०—हा हा मानवा हें काय. मी तुज सहाय्य क-
रण्याकरितां आलों आहे जरा थांब थांब. मी कुवुद्धीनें
तुला ह्मणत नाहीं तूं मला लांबून उत्तर दे.

पद (झंपा)

आशा ठायिं तूं मानवा कांसया तें ॥ सांगरे सत्व-
री अलासिं येथें ॥ कोणतीं संकटें प्राप्त झालीं असे
॥ दूर करितों अतां समयिं त्यातें ॥ स्नान तूं करुनि-
या येशि जरि तरिच तुज सत्य मी कथितों वा कार्य
होतें ॥ १ ॥

कम०—तर मग ठीक झालें सांगतो ऐक. अरे राक्षसा पौड्कानें या ठिकाणीं परवां एक मूल आणिलें तें माहीत आहे कां सांग?

मा०—माहीत आहे तें मूल अद्याप जिवंत आहे आजपासून चार दिवसांनीं त्याची आहुति देणार आहेत. त्याला तूं जर सोडविण्याकरितां आला आहेस तर मलाही पण दुप्पट बळ आलें. कारण याकामीं तुझं सहाय्य ह्मणून. बरं तुझं नांव काय ?

कम०—माझे नांव कमलाक्ष.

मा०—ठीक आहे कमलाक्षा, जा तर लवकर स्नान करून ये. त्याखेरीज पर्वतावर चढतां येत नाहीं.

कम०—ठीक आहे मी येईतोपर्यंत मुलावर नजर ठेव (जातो.)

मा०—आतां तो कमलाक्ष येण्याचाच अवंकाश या काळाच्या दाढेंतून काढून मुलाला कमलाक्षाचें स्वाधीन करितों. (निघून जातो.)

(७२)

प्रवेश २ रा.

अरण्य.

कम०—(पुनः फिरत फिरत विहिरीचा शोध करीत)
हे गिरिजावरा, त्या राक्षसाचे हातून बाळाचा शोध तर
पक्का लागला पण त्याची भेट केव्हां होईल ती होवो.
देवा, त्या मुलास शोधण्याचे कामीं किती बरे विघ्ने आलीं
व येतील. असो. त्या डोंगरावर मी प्रथम चढूं लागलों
त्यावेळीं--

पद (चाल-दिसली पुनरपि.)

मागें चढतां उलटुनि पडे मी झेले वरचेवर धरणी॥
चेंडुपरी मद्रती जाहली परि मज न कळे चढे फिरुनी
राक्षस माझे जवळि येतां धीर न उरला किमपि मनीं
ऐसें वाटलें मत्कार्यातें वेढिलें कैसें विघ्नांनीं॥ भयंकर
विघ्ना निवारण्याला साह्यचि नाहीं जगिं कोणी॥ याव-
रुनी मज न कळे विजयतो येईल किंवा नाहिं जनीं ॥

खरोखर तो पहारेकरी राक्षस माझेजवळ येऊं लागला
तेव्हां तर फारच भ्यालों. परंतु सुदैवानें तोच राक्षस स-

हाय्य जहाला ह्यणून आतां मला मुळींच भीति उरली नाही. असो. त्यानें स्नान लवकर करून ये हटलें आहे त्याप्रमाणें इथेंच कुठेंतरी विहिरीचा शोध घ्यावा (असें ह्यणतो इतक्यांत पडद्यापलीकडे विहीर दिसते कीं जवळ जाऊन पहातो तों आंत फुसफुस असा आवाज होतो कीं घाबरून मार्गें सरतो व ह्यणतो) काय हा चमत्कार मी जेथें जेथें या कार्यास्तव जातों तेथें तेथें भलभलतींच विघ्न येतात. हे गंगाधरा, या शेषाचा वध करीपर्यंत त्या मुलाचें संरक्षण कर व मला सध्यां,—

पद (चाल—नच सुंदरि.)

हा पन्नग मारायाते मज दे ईशा बल तें ॥ रागानें
हा धांवें मजवरी करुनी फुसफुस तें ॥ हा ॥ चा० ॥
याचा स्पर्शचि मज होतां ॥ जाईन मी यमपंथा ॥ या-
स्तव धांवें तूं आतां ॥ शंभो गिरिजानाथा ॥ त्वन्नाम-
चि हें धारण करुनी सोडितों बाणातें ॥ १ ॥

असें ह्यणून धनुष्य बाणानें वध करितो. व ह्यणतो
अहा देवा या पामराचे हातून काय होणार! तुझं संकटीं

सहाय्य हणून हें कार्य तडीस लागत चाललें. अरे पण या विहिरीला रस्ता दिसतो तो कोणीकडे जात आहे बरें याचा शोध घेऊं (असें हणून आंत जातो कीं पडदा उघडतो त्या ठिकाणीं आपल्या मंदिरांत नागकन्या कुमद्वती व दासी लोचना दिसतात.)

कुमु०—अग लोचने हे लोचने.

लो०—काय हणतां बाईसाहेब.

कु०—काय सांगूं तुला मी हणते.

पद (चाल-भूपती खरें तें.)

हें मंदिर माझे रम्यचि किती तरि दिसतें ॥ परि उदास वाटे काय कारणें तें ॥ तूं सांग सखेग तुजसि काय जें कळतें ॥ काय जें कळतें ॥ मज सांगशील जरि तरिच शहाणी मी हणते ॥ चा० ॥ कोणतें न्यू सखे आहे ओळखी ॥ थाट हा कमी कांग आहे ओळखी ॥ ऐसें असुनि परि अंतरांग या झुरतें ॥ त्यावांचुनि मजसी कांहीं नच सुचतें ॥ १ ॥

लोचना०—(मनांत) खरंच ताइसाहेवांची प्रकृति आज सहा महिन्यांपासून विघडल्यासारखी दिसते, त्यामुळे अन्नही पण थोडं वर्जच दिसतं. हें काय कारण असेल बरं. मला बाई समजेना, याचा विचार तरी करावा. स्तब्ध वसून, (हं समजलें.)

कु०—अग सखे कसचा विचार करितेस. काय आठवलें तें सांग मनांत ठेवूं नकोस.

लो०—अहो ताई सांगा हणतां हणून मी सांगतें. स्त्रियांना जगामध्ये पतिसुख हटलें हणजे अगदीं प्रिय.

कु०—होय मग हणतेस काय?

लो०—अहो ताई या मंदिरामध्ये पतिसुखावांचून शून्य दिसतं हीच ती मनाला हुरहुरना. बरं बाबांना आपल्या लग्नाविषयीं विलकूल काळजी दिसत नाहीं वाटतं.

कु०—अग बाबांना जर माझी काळजी असती तर मग मुळींच दुःख वाटलं नसतं.

पद (चाल-लावणीची.)

माते उदरीं जन्मल्यापासुनी आजवरी मज नच

कळलें ॥ आतां इथुनी कळुं लागलें परि मल्लुग्रचि
नच केलें ॥ काय सांगूं तुला. ॥ वडिलांना ती काळजि
नसते हक्कीग नच चाले ॥ लग्नचि माझें करा ह्य-
णतां तरिही दूषण आलें ॥ १ ॥

ह्यणून मी झुरत आहे तूं प्रेमळ दासी ह्यणून तुला
कळवितें.

पद (अरसिक किती)

व्यर्थ स्त्रियांचें जीणें ॥ लग्नावांचुनी स्वस्थचि र-
हाणें ॥ दिसतें लाजिरवाणें ॥ अशा वरि माझें मूढ-
पणें ॥ मनिं नच आणिलें लग्नचि करणें ॥ ह्यणुनि छ-
ळिलें मदनानें ॥ १ ॥

(एकाएकीं) अग सखे लोचने आज माझा उजवा
डोळा कां वरें लवत आहे हे कांहींच मला कळत नाहीं.

लो०—अहो वार्डसाहेब उगीच सहज लवत असेल.
त्याचं इतकं काय मनांत आणावयाचं आहे तुझाला एक
कां नाद लागला ह्यणजे सरतापुरतांच लागतो. उगीच
काळजी करीत बसूं नका, थोडीशी विश्रांति घ्या.

कु०—(इतक्यांत कमलाक्ष येतो व ह्यणतो) अरे मी

विहिरीच्या दरवाज्यापासून निघालों तो कोणीकडे बरें आ-
लों. अशा-या भयंकर विहिरीच्या गुहेमध्ये या सुंदर स्त्रिया
कोणाच्या असाव्यात. मला वाटतं बहुतकरून नागकन्या
असाव्यात बरं. या काय काय बोलतात हे या भिंतीआ-
डून ऐकावें.

कु०—वरं तर सखे मी विश्रांतिस्तव थोडीशी निजतें

लो०—वरं आहे थोडीशी झोंप ध्या, ह्मणजे तुमचे सर्व
कांहीं विचार नाहीसे होतील व सुख वाटेल (असें ह्मण-
तांच निजते इतक्यांत तिला एक स्वप्न पडतें त्या स्वप्ना-
मध्ये ह्मणते) हे लोचने अग लोचने.

लो०——बाईसाहेब असं कां, सावध व्हा सावध.

कम—हा काय चमत्कार !

पद (मधुनि मधुनी.)

पल्लभरी मंचकिं निजतां तत्क्षणीं ॥ दचकुनी उठ-
ली ही स्त्रि स्वमनीं ॥ चा० ॥ काय कारणे मज नच
कांहीं ॥ समजेनाहो तर्कानेही ॥ वाटे कीं तो आला
स्वप्नीं ॥ १ ॥

ही दचकण्याचें कारण हेंच असावें बरें. असो ही दासीला काय काय बोलते हें ऐकावें.

कुमु०—(सावध होऊन ह्मणते) हे लोचने मघांशी माझा उजवा डोळा लवतो ह्मणून मी सांगितलें त्याचा हा प्रताप.

लो०—अहो त्याचा हा प्रताप ह्मणतां असें झालें तरी काय सांगा.

कुमु०—काय सांगूं तुला, माझे तातमहाराज गुदरले.

कम०—मी मनांत कल्पना आणिली ती खरीच.

लो०—तें कशावरून आतां तुझाला निद्रा येते न येते इतक्यांत दचकलांत. यावरून भास जहाला असेल. स्वप्नामध्ये पुष्कळ विपरीत विपरीतच दिसतें ह्मणून तें कां खरं समजावयाचं. असं घाबरून नका.

कुमु—खोट नव्हे ग. माझे तात भरजरी पितांबर नेसून गळ्यांत सुमनाचे हार घालून मजपुढें उभा राहून ह्मणाले. 'हे कन्ये, माझी काळजी दूर जहाली व तुझे मनांतील हेतु पूर्ण जहाले. जो तुजपुढें मनुष्य येत आहे

तो तुला मी वर नेमिला आहे तर खुशाल त्याला वरून घे. हे माझे सांगणे आहे. उगीच दुःख करीत वसू नकोस मी तर देहाचा त्याग केला हे सर्व तुझे दासीला कळव, असे हणून गुप्त जहाले.

कम०—आतां मात्र हरकत नाही. इच्या स्वप्नामध्ये शेषाने सांगितल्याप्रमाणे तिजपुढे जाऊन उभा रहावे. (असे हणून जवळ जातो हे पाहून—)

कुमु—अग सखे लोचने खरोखर हेच ते. यांना तात आज्ञेप्रमाणे काया अर्पण केली.

कम०—हां, हां, हे काय एकाएकीं विचार न करितां काया अर्पण केली हणतां जरासे शुद्धीवर या.

कुमु०—महाराज मी शुद्धीवरच आहे.

कम०—(मनांत) आतां ही तर शुद्धीवर असून बोलते हे खरं. परंतु इचे तोंडून ऐकिले पाहिजे (उघड) ते कशावरून ?

कुमु०—महाराज माझे ताताचा वध आपण केलात. यास्तव ताताने तुमचे पदरीं ही दासी अर्पण केली हणून

हणतें मी शुद्धीवर आहे.

कम०—काय हणतां तुमचे ताताचा वध मी केला छे छे, माझे स्वप्नांत देखील ही गोष्ट आढळली नाही मी सहज फिरत फिरत वाट चुकून या ठिकाणीं आलों आहे.

कुमु०—काय हणतां तुझांला स्वप्नीं देखील आढळली नाही माझी गळ्याची शपथ वहा बरं. मी तर ही काया अर्पण केली हें खरंच.

कम०—(मनांत) इचा तर निर्धार खास दिसतो (उघड) असं जर आहे तर शपथेच कारण मुळींच राहिलें नाही व प्रिये म्हणण्यालाही हरकत नाही.

कुमु०—[लाजून] प्राणनाथ इतके आढेवेढे घेण्याचें काय कारण बरं.

कम०—हो न जाणों मला असें वाटलें कीं, तुझें मनांत कपट नसेल कशावरून? हणून इतका वेळ तुझा खरा खरा निरधार पहाण्याकरितां खोटे बोललों. प्रिये मी इतकं जें धैर्य धरून. तुजपुढें आलों तें तुझे स्वप्नांतील सर्व वडवड ऐकून घेऊन ठीक आहे आतां आपणांला कोणा-

चीच भीति उरली नाही असें ह्मणून आनंदांत बसतात.

कुमु०—प्राणनाथ, माझी एक विनंति मान्य करा.

कम०—काय आहे ?

कुमु०—प्राणनाथ आपलें ठिकाण कोणतें, व येंथें येण्याचें कारण काय हें मला कृपा करून सांगा.

कम०—[मनांत] ओहो, ही मात्र वेळ थट्टा करण्याची आहे. कारण इनें मला सर्व कांहीं विचारलें परंतु मी कोण हें विचारलें नाही. [उघड] प्रिये तूं सर्वकांहीं मला विचारलेंस परंतु मी कोण हें विचारलें नाहीस याचें काय कारण.

क०—(मनांत) आतां काय करावी बरं युक्ति. कारण त्यांचंही ह्मणणं बरोबर आहे, हो एक युक्ति सुचली [उघड] प्राणनाथ ही काया व हें मन तुझाला अर्पण केलेंना.

कम०—होय, मग ?

कुमु०—प्राणनाथ, मी जर तुझाला काय व हें मन अर्पण केलें आहे तर मग तुमचीच नाही कां झालें? मग यातीच कारण काय तुझी तेंच मी.

कम०—[मनांत] वा काय ही हुषारी. मी याचा विचार न करितां बोलून गेलों (उघड) आतां माझं येथें येण्याचें कारण--

साकी.

विजय नामें राजसुतातें पौडक राक्षसें आणिलें ॥
त्यातें शोधायास्तव आलों पर्वतिं चढतां नच आलों॥
ह्मणूनी मित्र मला ॥ येइ जा स्नान करुनि वदला ।१।

ह्मणून मी विहिरीचा शोध करीत करीत येथपर्यंत आलों, तों विहिरींत तुझा तात फुसकरून माझे अंगावर येऊं लागला, ह्मणून मीं याच धनुष्यबाणानें त्याचा वध केला. असें ह्मणून धनुष्यबाण ठेवतो. (ती त्यास पाहून रडते. हें पाहून) प्रिये होणार होऊन जातेंच, उगीचदुःख करूं नकोस. प्रिये, पण यावरून बरीच आठवण जहाली.

कुमु०—प्राणनाथ आठवण ती कसची झाली.

कम०—प्रिये काय सांगू तुला.

दिंडी.

राजचिंता मी दूर करुनि आलों ॥ याग नावें येथें

च मग्न झालो ॥ मजसिमित्रें सांगुनी किती दीन ॥
झालें त्याची नाहिं आठवण ॥ १ ॥

त्यावेळेस माझ्या मित्रानें चार दिवसांची अवधी
सांगितली ती अवधी संपली. तर—

(असें हणून स्वब्ध बसतो हें पाहून.)

कुमु०—प्राणनाथ असं स्तब्ध कां बसलांत?

कम०-- दिंडी.

काय सांगुं सखे तुजलागिं आतां जाण॥ विजय वा
ळाचें चुके न वाटे मरण॥ नेमिले तें सरतांचि आहुति
साठीं ॥ नेतां त्याचे कोणि नसे पाठीं ॥ १ ॥

असं जर झालें असेल तर वाळाचें कोण हाल व
माझी कोण फजिती तुला जर अठवत असेल तर सांग.

कुमु०—प्राणनाथ त्याची इतकीं काळजी काय हणून?

कम०— साकी.

विजय ताता सदनीं पण मी केला गे सभेमार्जीं ॥
येसा मत् पण शेवटिं न गेला प्राणचि देईन आर्जीं॥
कृष्णवदनचि हें ॥ घेउनि काय हणुनि जावें ॥ १ ॥

कुमु०—(मनांत) हां हां यांनीं मघांशी माझी थट्टा केली, आतां मीही पण यांची करिते. बरं इथं केव्हां आलें हं आठवलं [उघड] प्राणनाथ याविषयीं तुझाला आठवण जर राहिली नाही तर आपण ह्मणतां तसं दोन्हीं-तून एक करावनि काय.

कम०—हे चांडाळणी काय हें कठिण भाषण? तुझ्या नादानें तर हा सर्व घोंटाळा जहाला. चल मूर्ख, तुला जर माहिती असेल तर सांग. नाही तर हा चाललों पहा.

कुमु०—[मनांत] प्राणनाथ बरेंच रागावले. थट्टेची गैरथट्टाच जहाली. काय मेली मी सहज ह्मणायाला गेलें एकनि जहालं एक. बरं आतां यांचा राग कशानं शांत होईल. (उघड) प्राणनाथ असं रागावूं नका.

पद (अंजनी गीत)

चुकलें तुमच्या पडतें पायां ॥ आणुं नका हो राग मनीं या ॥ सहजचि बोलुनि गेलें सदया ॥ अपराधी दासी ॥ १ ॥

कम०—(मनांत) स्त्रियांची जात कपटी. अगोदर

बोलून जातात व मागाडून चुकलें चुकलें हणून पदर प-
सरतात. असे हें गोडगोड भाषण बोलूं लागल्या कीं मनु-
ष्यांचा स्वभाव मोहक, लागलेंच लुब्ध होतात.

तुझे जर लक्षांत असेल तर सांग लवकर.

कुमुं०—प्राणनाथ असें घाबरूं नका सांगतें. अद्या-
पि दोन दिवसांचा अवकाश. हणून मी थट्टा केली.

कम०—खरेंच कां सखे अझुनी दोन दिवसांचा कां
अवकाश! मग असो (मनांत) अरे, मी इच्याशी गोड
बोलूं लागलों काय पहा आकर्षण शक्ति?

साकी.

अग्निवरी घृत ठेवितांचि तव विघरुनि तें जातें ॥
तैशी मम स्थिति समयिं जाहली खीच्या अधरामृतें
पद्मी स्थिति कवणा ॥ झाली न म्हणवें मना ॥ १ ॥

सखे येतो तर आतां. असें हणून जाऊं लागतो.

कुमु०—प्राणनाथ तुम्ही एकटें जाऊं नकां. माझ्या
बन्धूला बरोबर न्या कारण तो मायावी आहे हणून हणते-

कम०—कोठें आहे त्यांस पाठव तर.

कुमु०—हे बन्धो कालिया मला चुडेदान देण्याकरितां धांवत ये.

कालि०—काय आहे तार्ई, तुला कोणतें संकट प्राप्त जहालें हें सांग.

कुमु०—(कालियास पाहून) प्राणनाथ, हा पहा.

पद (चाल नृपममता)

मद्वंधुतें न्या तुह्नि समरीं ॥ संहारिल सेना सारी ॥ कालिया ॥ त्यातें यश येतें हो भारी ॥ जिथें जाई तिथें श्रीहारि तारितो ॥ (कालियास ह्मणते)चाल ॥ तें मूल घेउनी करीं ॥ येई लवकरीं ॥ फिरुनिया द्वारीं ॥ मज चुडे दान दे झडकरीं ॥१॥ कालिया ॥

कालिया०—ठीक आहे आज्ञा प्रमाण आहे.

(असेंह्मणून निघून जातात.)

प्रवेश ३ रा.

" (पौंड्रकराक्षसाचा पर्वत.)

मारीच०—अरे अजून माझा कमलाक्ष कां आला नाही तो येण्याचाच अवकाश.

(इतक्यांत कमलाक्ष व कालिया हे येतात.)

कम०--हे मारिच्या त्या विजय बाळाला ठेवलेल
ठिकाण तें कोणतें सांग ?

मारीच०--तो पहा दरवाजा. पण त्या दरवाज्यावर
मोठमोठे राक्षस पहारेकरी आहेत सांभाळा.

कम०--याचा मी आतांच बंदोबस्त करितों (ह्मणून
मोहिनी अस्त्र सोडतो. राक्षस बेशुद्ध पडतात) हे कालिया
आतां आंत शीर. विलंब नको (दोघेहि आंत जातात
कीं विजयाला पाहून ह्मणतो) हे विजय बाळका काय ही
दशां तुझे तातानें मला--

दिंडी.

विजय बाळा तुज राक्षसें आणियेलें ॥ ह्मणुनि शो-
धास्तन मजसि पाठवीलें ॥ त्यातें वधुनीया पहा प-
क बाणीं ॥ भीति न धरीरे नेतो तुझे स्थानीं ॥ १ ॥

विजय--अरे या ठिकाणीं माझ सहाय करणारा
कोण बरे आहे हें कांहींच कळेना (ह्मणून स्तब्ध बसतो.)

कम०--हे विजया असा स्तब्ध कां बसलास तूं

अद्याप मला ओळखलं नाहीस वाटतं पहा नीट लक्ष दे.

विजय—पूर्णपणे विचार करून, कोण तू कमलाक्ष.

कम०—हो मी कमलाक्ष, बाळा विजया मला भेट दे, मी तुला नेण्याकरितां आलों आहे (असें ह्मणून एकमेकांस आलिंगितात.)

विजय०—हे दादा तू मला नेण्याकरितां आला आहेस अशी गोष्ट तर होणंच नाही. कारण अरे माझं मरण आजचा दिवस संपला कीं उदयिकच आहे.

दिंडी.

तातमाता सुखरूप आहेत काय ॥ सांगा त्यां-
तें गेलें तें बाळ काय ॥ ऐसें कळतांची करुं नका हा-
य हाय ॥ दैविं लिहिलेलें त्यास नच उपाय ॥ १ ॥

जसे आलांत तसे परत जा.

कम०—अरे तू म्हणतोस हें खरें.

पद.

तुजवांचुनि तुझे आईवाप शिणले ॥ दुःख शोकें
रुदन करीती भोगिती जिवासि ताप ॥ शिणले ॥ वि-

रह दुःख तें ध्यानीं येतां होई वा थरकांप ॥१॥ शि ॥
ह्यणुनि शोधण्या पाठवितांना केला बहु आलाप ॥

वि०—हे दादा तेव्हांपासून ते अद्याप दुःख क-
रीत आहेत काय ? हे देवा ! हे नारायणा !

पद (शंपा)

असा जन्म कैसारे त्वां दीधलासी ॥ काय नवसा
अशा पावलासी ॥ कळलें नाहीं तुला याचविषयीं
आतां तात माता मत् शिणविलेसी ॥ जन्मता तव-
च तूं आपुलें हस्ते वा मारिलें नाहिं कां ईशा मज-
सी ॥ असा ॥ १ ॥ (असं न करितां) दुष्टा हस्ते आतां
मारवीसी मला काय मम दैविं तूं लीहिलेसी ॥ १ ॥

कम०—हे विजया तूं कोणावरही दोष न देतां स्व-
स्थ बैस दुःख करूं नकोस अरे आह्मी येवढ्या पहाण्यां-
तून जसें आलों तसें तुला घेऊन जाणार.

वि०—ठीक आहे माझी सुटका करण्याकरितां देवच
होऊन आलांत. (असें ह्यणतांच कालिया विजयाला घरीं
नेऊन ठेवतो. पडदा पडतो.)

(९०)

प्रवेश ४ वा.
(सेवक वगैरे.)

पौ०—(राक्षसास) ठीक आहे आटपारे. आपला कार्यभाग तर झालाच. (हणून धांवाधांवी करीत आहेत) अरे दूतहो चला आपण दर्शनाला जाऊं "

मारीच०—(मनांत) जा दर्शन तरी घ्या.

साकी.

नीच मुढांनो वरची देइल जागा आजिं तुझांला ॥
अग्निरुपाचा मित्रचि माझा संतोषित तो जहाला ॥
आतां जा तिकडे ॥ ज्याचें कोडें त्याचेपुढें ॥

मूर्खा ज्या मुलाचा वध करावयाचा तें मूल केव्हांच पळवून नेलें! खरोखर दुसऱ्याचा अपकार करणें तोच आपला योजिला असें समजावें. प्रत्यक्ष प्रमाण हेंच ठीक जहालें. (उघड) आटपा महाराज दर्शन घ्या. (इतक्यांत)

पौ०—ठीक आहे. दूता अगोदर तूं दर्शन करून ये.

मरुत—महाराज अगोदर मालकानें दर्शन करावें वं वर घ्यावा. कारण पहिला वर तोच खरा.

पौ०—तुला काय, मी जा ह्यणतो, जावें.

मारीच—बरोबर आहे. (मनांत) तुझेच अगोदर संपलें तूच जा तुझे तर मालकापेक्षांही जास्त कपट. अरे मूर्खा जा.

दूत—ठीक आहे. (ह्यणून तो पडदा उघडून आंत जातो कीं, ठार होतो त्यामुळें येण्याला वेळ लागतो हें पाहून)

पौ०—अरे मरुता किती वेळ दर्शन घेतोस बाहेर ये.

मारीच—(मनांत) हा चचला वाटत, हा पहिला वर.

पौ०—दूत कांहींच बोलत नाहीं हें पाहून हा काय चमत्कार! राक्षसहो, याठिकाणीं कांहींतरी दगा आहे. हा कांहीं अग्नी नव्हे. कोणीतरी शत्रु आहे अरे मारिच्या काय सांगूं तुला मघांपासून माझा डावा बाहू स्फुरण पावत आहे त्याचेंच हें चिन्ह.

मारीच—(मनांत) अरे नीचा तुझा डावा बाहू स्फुरण पावतो आहे तर तो तुझे मरण दर्शवीत आहे (उघड) खरोखर महाराज शत्रूच दिसतो आहे तर बेसावध राहूं नये.

पौ०—हे मारीच्या खरोखर हा शत्रुच आहे. अरे

कपट्या वैज्या काय हा अनर्थ! कोण आहेस बाहेर ये तू
अग्नी जरी प्रत्यक्ष असलास तरी पण लढाईला उभा
रहा अस कपट करू नकोस.

कम०—अरे दुष्टा तूच कपटाने विजय बाळाला
चोरून आणून ठेविलेस आणि मलाच हणतोस कपट-
करू नकोस म्हणून. अरे नीच्या आतां तें मूल आमचे
स्वाधीन कर. नाही तर परिणाम चांगला होणार नाही.

पौ०—अरे मारीच्या त्या मुलाचा कोणी तरी सहाय-
कारी दिसतो. हे वैज्या त्या मुलाचे नख देखील दृष्टी प-
डावयाचे नाही तर तें मूल कोठून मिळणार लढाईलाच
उभा रहा. (असे हणतांच)

मा०—(मनांत) अरे मूर्खा तें मूल केव्हांच पळ-
वून नेलें. किती मूर्ख आहे याला वाटतं कीं, तें मूल
मजजवळच आहे. असो. लढाई करूनच मरूद्या.
(कमलाक्ष व कालिया बाहेर येतात कीं लढाई सुरू होते.
नंतर पौंड्रक पुढें येतो त्याला मारितात. कमलाक्ष आपल्या
बाणानें त्याचा वध करितो. कमलाक्षाचा जय होतो.)

कम०—हे मारिच्या भापण अगोदर मूल पोहोचते केले
हे ठीक केले. असो. मारिच्या या सर्व कार्याला कारण
तूच आहेस असे ह्यणतांच, पायावर मस्तक ठेवितो.
येतो बरं.

अंक ५ वा.

प०—ज्यांनी मैदराक्षसाचा वध केला व मला या
वृक्षपाशापासून मुक्त केले असे ते प्राणनाथ—

पद (चाल-खचित बाई.)

अश्रुनी कां नच आले ॥ खचित बाई ॥चा०॥ वाट
पंहाते कितीतरि त्यांची पहातां मी शिणले ॥ ख. ॥
॥१॥ घेउनि येतो दुष्टा हातुनि ते ऐसे ह्यणुनि गेले ॥
॥ ख. ॥ २ ॥ काय जहाले त्यांचे तिकडे कांहिच ते
न कळे ॥ ख० ॥ ३ ॥

[इतक्यांत कमलाक्ष येत आहे असे पाहून पुनः ह्य-
णते] अहा ज्यांची मी आठवण करिते ते माझे प्राणनाथ
आल्यासारखे दिसतात व त्यांचेबरोबर मूलही पण दिसत
आहे. यावरून माझे प्राणनाथ विजयी होऊन आले, बरं,

पण ही परकी एक स्त्री कोण दिसते हैं कांहींच कळत नाही. असेल कोणी तरी माझ्यासारखी. पुरुषांना काय ? स्तब्ध बसते. (इतक्यांत कमलाक्ष, मुलगा व स्त्री येतात.)

कम०—हे सखे, हे विजया तो पहा वृक्ष. पाहिल्यास कां.

विजय—कोणतां बरं वृक्ष.

कम०—तो पहा असें ह्मणून बोटाने दाखवतो.

विजय—बरं मग ह्मणणं काय ?

कम०—ह्मणणं कांहीं नाही. पण त्यापासून कांहीं चमत्कार होतो.

वि० कुमु०—काय ह्मणतां चमत्कार होतो. असं जर आहे तर आह्मांला दाखविला पाहिजे.

कम० दाखवतो खरं, पण—

कुमु०—पण ह्मणजे ?

कम०—पण ह्मणजे त्याला वचन दिलें पाहिजे. तर दाखवितो.

कुमु०—येवढच ना, हें ध्या वचन दिलं. असें ह्मणतांच

कम०—हें पहा.

साकी.

हां हां ह्यणतां या वृक्षाची स्त्री बनवीतो विजया ॥
पहा सखेग लक्ष देउनी तूं मत्तेवीं जाया ॥ यास्तव
द्वेष न करी ॥ जन्मल्या एके माते उदरीं ॥ १ ॥

असें ह्यणून धनुष्य बाणानें पद्मिनी स्त्री बनवितो व
जवळ जाऊन तिला भेटतो हें पाहून—

कुमु०—अहाहा हाच कां चमत्कार! विजया पाहि-
लास कां केवढी तरी धांदल वचन घेण्याची.

वि०—हे वहिनी त्याचेकडेस काय बरं दोष. तूंच
वचन दिलंस. असो आतां झाली ती गोष्ट बरीच जहाली
ती वडील या नात्यानं तिचं दर्शन घे जा (असें ह्यण-
तांच तिचे पाया पडते.)

प०—अहाहा प्राणनाथ माझे आनंदाला पारावा-
रच नाही. कुमुद्वती मला भेट दे. (भेटतात व. कमलाक्ष
खालीं बसतो.) प्राणनाथ या ठिकाणीं बसूं नका कारण या
जागेचा मला फार वीट आला आहे.

कम०—(कुमुद्वतीला) हे सखे कुमुद्वती ही ह्यणते

हैं खरंच आहे. हें रानच कांहीं विलक्षण भयंकर आहे हे सखे पद्मिनी ही हिरवी व शुभ्र जागा दिसते ती त्या राक्षसानें भारलेली असेल नाहीं?

प०--हो भारलेली आहे त्या हिरव्या जमिनीवर गेलं असतां मनुष्य ठार होतं म्हणून क्षणते चलाच.

(सर्व निघून जातात.)

प्रवेश २ रा.

कामिणी०—हे सगुणे अद्यापि कमलाक्ष माझ्या बाळाला कां वरं घेऊन आला नाहीं. सहा महिने होत आले.

पद (मी कुमार ती कुमारी.)

सुकुमार विजय तो माझा अद्भुती नच घेउनि आला ॥ षण्मासचि जहाले सखये जाउनि त्या कमलाक्षाला ॥ सखे असं कसं झालं असेल वरं खेळतां एकाएकीं सहजचि राक्षसें नेलें ॥ चा० ॥ तदूरूप किती तरि सुंदर ॥ पडे माझ्या दृष्टि समोर ॥ स्वप्निहि येई वारंवार ॥ आणखि न कोणी अद्भुती आणिल कां मम बाळाला ॥ गेला तो तिकडेच गेला ॥ अद्भुती ॥ १ ॥

सगु०—बाईसाहेब असा उगीच शोक करीत वसू
नका. सहा महिने मुदत संपेपर्यंत स्वस्थ वसा.

का०—हे सखे ते कां फिरून येण्याचें ठिकाणीं गेले.

पद (चाल—उद्यां बघ जाते.)

किती दिन जहाले ॥ मद्दाल जवळुनी गेलें ॥चा॥
मज्जीव गुंतला सारा ॥ करितो नित्य येरझारा ॥सु-
टल्या पाजाया स्तनधारा ॥ बाळ कुणीकडे गेलें ॥
त्याविणें प्राणें हृदय भेदीलें ॥ १ ॥

असें ह्मणून धाडकनू देह खालीं टाकते.

सगु०—हां हां, बाईसाहेब असं वेड्यासारखं कां क-
रितात पहा. कोणी तरी धांवाहो धांवा. (ह्मणून वारा घा-
लून सावध करिते इतक्यांत राजा येतो.)

राजा—हे दासी कसली गडबड चालली आहे.

सगु०—महाराज काय सांगूं विजय बाळाविषयीं शोक
करीत करीत धाडकन देह खालीं टाकलानि घाबरल्या.

राजा—हे सखे काय याला ह्मणावं? माझे ऐक.

साकी.

कमलाक्ष येईपर्यंत सखे तूं धैर्यचि दे स्वमनाला ॥
घाबरि न होतां दिन हे ऐसे लोटी पाहुनि मजला ॥
येइल बाळ आतां ॥ सोडी सर्व ती चिंता ॥ १ ॥

(इतक्यांत दूत येऊन मुजरा करून ह्मणतो.)

दूत—सरकार, आतां आपले धाकटे, विजयमहाराज
यांना घेऊन कमलाक्ष येत आहेत.

राजा—कशावरूनरे, त्यांना तूं प्रत्यक्ष पाहिलंस कां.

दूत—हो मीच त्यांचा शोध घेऊन आपणांस कळ-
विण्याकरितां आलों.

का०—काय ह्मणतोस मला पुनः सांग बरं.

पद (चाल—उद्यावघ जाते)

उताविळ जहालें ॥ हें वृत्त ऐकण्या चित्त देउनी
बसलें ॥ मद्दाल आलें कीं नाहीं ॥ खरें सांग मजसि
लवलाही ॥ भेटेन त्यासि प्रेमेंही ॥

दूत—कमलाक्षाला व विजयाला पाहून ह्मणतो.

सांच पाहीलें ॥ नच खोटें पहा हें आले ॥

कामिणी—(मुलास पाहून) बाळांनो या या, मला आर्लिंगन द्या. (असें ह्मणून चुंबन घेते व ह्मणते) बाळा कमलाक्षा, काय हा आम्हांवर उपकार! हा आह्मी जन्मभर विसरणार नाहीं. (सर्वच एकमेक भेटतात कमलाक्षाच्या स्त्रिया नमस्कार करितात.)

कामि—बाळा विजया तुला त्या मेऱ्या राक्षसानं कुठरे नेऊन ठेविलं होतं, त्या ठिकाणीं कोणरे तुझी दशा त्या काळाचे हातून सोडविण्याला हा कमलाक्षच होता ह्मणून तुझं मुख दृष्टीस पडलं. (त्याच्या मुखावरून हात फिरवून) बाळा आज हरिणीला माझं पाडस मिळालं बरं. कमलाक्षा तूच मला भेटविलेस.

विजय—आई हा कमलाक्ष यानं मला काळाचे दाढेंतून सोडविलं बरं. याचें किती ह्मणून वर्णन करूं. (असें ह्मणून भेटतो.)

कम०—तातमहाराज, हे पहा—

साकी.

सांभाळाहो सुत हा आपुला जातों पुरुसदनाला॥

मद्वचनांतुनि मुक्त जहालों आज्ञा द्यावी मजला ॥
मजवरि साधुंची ॥ आहे पूर्ण कृपा साची ॥ १ ॥

मातोश्री मला निरोप द्या आतां. कारण जसें आपलें मूल आपणांस भेटलें तसें मीही आपले तातमातेला जाऊन भेटतो. कारण माझेही आईबाप वाट पहात असतील माझे मातेची व माझी ताटातूट होऊन एक वर्ष हेत आलें ह्मणून मला गेलें पाहिजे.

राजा—बाळा काय म्हणतोस, आजपर्यंत अस कधीं ह्मणाला नाहीस याच काय कारण ?

कम०—महाराज माझी हकीकत वर्णनच करितां येणार नाही. मला माझ्या तातानें कांहीं कुबुद्धीमुळें एक वर्ष वनवासास पाठविलें. पुढें माझ्या कर्मानें ही अशी स्थिती मला प्राप्त जहाली व अशीं संकटें आलीं. परंतु यांतही ईश्वरानें यश दिलें व हें एक वर्षही माझे आपल्या नगरांतील साधू महाराजांचे कृपेनें पार पडलें. त्यांचें दर्शन घेऊन तातमातेचे भेटीस्वत जातो. कारण ते वाट पहात असतील व दुःखानें ग्रस्त झाले असतील.

(१०१)

(इतक्यांत साधू येतात.)

कम०—गुरुमहाराज, आपणांस हा दास वंदन करितों.
(सर्वच नमस्कार करितात.)

साधु०—कमलाक्षा तुझं कल्याण असो. नामस्मरण
मात्र विसरूं नकोस. तुझं ईश्वर कल्याण करो जा बरं असें
ह्मणतांच

कम०—(चरणावर मस्तक ठेऊन) या दासावर
आपली अशीच पूर्ण कृपा असावी ह्मणून निघून जातो.
[सर्वच जातात.]

प्रवेश ३ रा.

कमलाक्षाची आई आजारी असलेली पडदा उघडतो.

अनु०—हा बाळा कमलाक्षा, माझे भेटीस्तव लवकर
धांवत ये. हे प्राण निघून चालले पहा. बाळा, तुला वि-
नाकारणकीरे वनांत पाठवलं. तूं आतां कोठें बरं असशील.
तुझे कोण हाल होत असतील. हे पार्वतिदेवी धांवधांव.

राजा०—सखे, अशी घाबरी होऊं नकोस. हे गिरि-
जावरा माझा कमलाक्ष जिकडे गेला असेल तिकडून लव-

कर पाठव. कारण तो न आल्यास ही वांचणें कठीण.

अनु०—कासावीस होऊन,

पद (चाल—अंजनी गीत.)

धांवत वाळा येउनि पाही ॥ धरणीवरि तुझी प-
डली आई ॥ गेलासि कोठें न कळे कांहीं ॥ मरते मी
आतां ॥ १ ॥

दासी०—अहो बाईसाहेब, घाबरून नका असं. आतां
आपले कमलाक्ष, येतील बरं इतक्यांत—

जासूद०—(मुजरा करून) महाराज, ज्यांची आ-
पण रात्रंदिवस वाट पाहतां ते आपलें चिरंजीव कमलाक्ष
हे आले आहेत.

राजा०—काय ह्मणतोस. माझा कमलाक्ष आला आहे?
खरं काय ह्मणून पुढें येतो.

दूत०—होहो खरंच, कमलाक्ष आले आहेत हे पहा.

कम०—[वडिलास नमस्कार करितो.] तात महाराज
इथें आई कुठें दिसत नाही, कुठं गेली तें सांगा बरं ?

राजा०—वाळा काय सांगूं तुला. तूं वनांत गेल्या

दिवसापासून तुझ्या विरहानें ती कृश होऊन प्राण सोडून
पहात आहे ती पहा, त्या खोलीमध्ये आहे चल तिकडे.
असें ह्मणतांच जवळ जाऊन—

कम०—हाय हाय काय हे माते, या नीचामुळें दुःख
भोगतेसं.

पद (शिव शिव शिव)

तत्सदनीं आलों मी भेट दे सुता ॥ हे जननी ॥
तुजसाठीं वनिं जननी ॥ मजसाठीं तूं सदनीं ॥ करुनी
हें दुःख स्वमनिं ॥ अंतरशि सुता ॥ हे जननी ॥ १ ॥
पहा पहा मत्सौख्यातें ॥ सोडुनि तूं कुठें जाते ॥ श-
स्त्रानें काळातें ॥ ताडितों आतां ॥ हे जननी ॥ २ ॥
हे माते बोलत नाहीस काय, हा दीन अभागी नीच कारटा
याचा राग आला असेल खरा, परंतु यावेळेस राग सहन
करून माझ्याशीं दोन गोष्टी बोल ह्मणजे मला बरें वाटेल.

अनु०—अरे बाळा कमलाक्षा, मला आलिंगन दे.
तुझ्यासाठीं तर हा प्राण घोंटाळत आहे आणि तूं तर
असें ह्मणतोस तर असं ह्मणूं नकोस.

कम०—तर मग कसं ह्णूं. हे माते खरोखर मला
असें वाटते मी तर खास—

पद (चाल-बनलों निर्दय.)

बनलों निर्दय किति माते ॥ तत्प्राणातें हरणचि क-
रण्या आलों उदरातें ॥ विषयनादें दुःख मिं दिधलें
पुत्र नव्हे हा शत्रु जन्मला कोण न ह्णणे मातें ॥
मृडपती उठविण्या आइतें ॥ धांवत येई जेविं अला-
सी विजयास्तव तेथें ॥ १ ॥

अनु०—बाळा प्राण कासावीस होत आहेतरे. हें ऐकून.
कम०—हे देवा धांवधांव.

पद (चाल-अंधपंगु वा.)

मम मातेचा अंतचि होतो ईशा या समयाला ॥
ह्णुनि आणखिन स्मरणचि केलें कंठिं प्राण उरला ॥
वनिं मजसारे विघ्नचि येतां स्मरिलें मी तुजला ॥
स्मरतां तूं मजपुढें येउनी वारिलें विघ्नाला ॥ १ ॥
तैसा धांवत प्रभो येउनी उठवी मातेला ॥ हीच
विनंती उमावरा तुज राखी वचनाला ॥ २ ॥

देवा आतां विलंब नको.

(१०९)

पद (चाल—निजरूप इला मी.)

तच्चरण आह्वाला दावि तूं ॥ संसारसागरीं बुडुं
लागलों शिवनाम नवका देइं तूं ॥ त. ॥ नवका देउनी
तारि आह्वाला पैलतिरीं वा नेई तूं ॥ १ ॥

(इतक्यांत नारद प्रगट होतात.)

नारद.—

साकी.

क्षीरसागरीं मच्छाचा हो रसची सेवन करितां ॥
अंतचि होतो तैसें तुह्मी या भवसागरिं विष घेतां ॥
विषय विष नच ध्या तें ॥ वदतो जाळिलें मदनातें ॥ १ ॥

तर असें न करितां त्याचें नामस्मरण करून तरणो-
पाय करा. तें नाम कोणतें—

पद (राम स्मरावा)

शिवहर मृडपति वदरे मनुजा ॥ कालकूट जें
वीष प्राशिलें ॥ तोच असे नीलकंठरे मनुजा ॥
कालकुटाचें अमृत जहालें ॥ विषयविषाचें का-
यरे मनुजा ॥ यास्तव त्याचें नाम घेइ तूं हाचि उ-
पाय असेरे मनुजा ॥ १ ॥

(ऐकून कमलाक्ष बाहेर येऊन ह्मणतो.)

कम०—काय हा चमत्कार, असा हा उपदेश करीत कोण बरं येत आहे. माझे गिरिजावर तरी नव्हत; छे, कोणीतरी सत्पुरुष दिसतात. असो. कोणी कां असेनात माझे मातेचें भाग्यच समजावयाचें. (असें ह्मणून जवळ जातो व नमस्कार करून ह्मणतो) यावं महाराज, आपल्या पदकमलानें माझें घरांतील सर्व माणसें पावन होतील या. या आसनावर बसा. असें ह्मणतांच (नारद बसतात कीं घरांत कांहीं गडबड होते.)

नारद०—अरे कमलाक्षा, गडबडरे कसली चालली.

कम०—कांहीं नाहीं, मातोश्री फार आजारी आहेत यास्तव सर्वच रडत बसले आहेत.

नारद०—हे कमलाक्षा काय ह्मणावं याला. असें असून मातोश्रीजवळ बसावयाचें सोडून इथें कां आलास?

कम०—महाराज आपले पाय सोडून कुठें बरें जाऊं तुम्हीही जर मजबरोबर याल तर मीही येतो. पण महा-

राज माझा गिरिजावर कुठें पहाण्यांत आहे काय हें कृपा करून सांगा या वेळस.

नारद—(मनांत) वा काय याची लीनता, काय याचें धैर्य खरा ध्यानी भक्त हे गिरिजावरा तुला तर तो अगदीं ओळखून आहे. धांवधांव अंत पाहूं नकोस. कारण त्याची मातोश्री मरणोन्मुख जहाली आहे करितां धांव.

शंकर—(प्रगट होऊन) हे कमलाक्षा पहा पहा मजकडे, घाबरून नकोस असें ह्मणतांच (कमलाक्ष नमस्कार करून—)

कम०—हे देवा कितीतरी तुझी वाट पहावी कितीतरी निर्दय आहेस.

शंकर०—हं समजलों ही घे विभूति तुझे मातोश्रीचे कपाळास लाव, ह्मणजे ताबडतोब उठेल.

कम०—काय हे देवा, कितीतरी अंत पहावांस. मला विभूति लाव ह्मणण्यापेक्षां आपण आपले पद--कमलाचे दर्शनानें सावध करा ह्मणजे पावनही होईल.

(१०८)

शंकर०—ठीक आहे चल तर (असें ह्मणून जवळ जाऊन सावध करितात कीं उठून दर्शन घेते. सर्वच दर्शन घेतात.)

अनु०—(सावध होऊन) बाळा तूं मला भेट दे.
दिंडी.

काय आमुचें हें भाग्य असें देवा ॥ आह्मी तूझी
कोणती केलि सेवा ॥ परीसाचा लोहासि स्पर्श जै-
सा ॥ होतां होई सोनेचि तेवि तैसा ॥

शंकर—नामस्मरणानें व परिसरूपी स्त्रीच्या स्पर्शानें
हा उद्धरून गेला. हे कमलाक्षा आतां तूं आनंदानें राज्य
कर वरं, भिऊं नकोस.

कम०— देवा आपली मला अशीच निरंतर सेवा
घडो व मजवर पूर्ण कृपा असो. (असें ह्मणतांच सर्वच
स्त्रिया वगैरे दर्शन घेतात व नारदांचेही दर्शन घेतात
नारद आशीर्वाद देतात व धैर्य व त्याची स्त्री नयनी हे
येऊन दर्शन घेतात त्यांनाही आशीर्वाद देतात.)

शंकर—तुजवर पूर्ण कृपा आहे. (गुप्त होतात.)

(१०९)

कम०—पहा जनहो, या विषयनादानें माझे किर्ती
बरे हाल जहाले, तर मग नेंहमीं विषयासक्त असणारे
यांची कोण बरं दशा ! याकरितां या माझ्या अनुभवाव-
रून तुह्मी तरी—

पद (चाल-जठरानल.)

हाचि नाद तुह्मी सोडा जनहो ॥ रामनाम तें र-
सचि घ्या हो ॥ हा० ॥ शब्दें हरिणिचा अंतचि ज-
हाला ॥ स्पर्शसेवनें गजहि तो मेला ॥ पतंग दीपा
सेउनि जळला ॥ षड्स हे नच सेवा हो ॥ १ ॥ हा. ॥
यांचें जरी सेवन केलें तरी पण, ॥ हाचि नाद तुह्मी सोडा ॥

या नाटकांत नुसता विषयनादानें किर्ती अनर्थ होतो
यासंबंधी—

साकी.

कमलाक्षनामें नाटक रचिलें यातें आर्यजनांनीं ॥
आश्रय दिधला ह्यणुनि आनंदें आभार मानी स्वमनीं ॥
ऐसा विश्वकर्म संतती ॥ नामें नारसिंह कविकृती ॥ १ ॥

(११०)

आतां हा नवीनच प्रयत्न ह्मणून—

साकी.

अल्पबुद्धिस्तव दोषचि तितुके टाकुनि विद्वज्जन ते ॥
करितिल ऐशी आशा आहे ममगुण गृहणचि ते ॥
ह्मणुनी विनंति करी ॥ असतिल दोष जरी ॥ २ ॥

आरती.

जय जय जय मृडतनया नमित्तौ तव चरणीं या ॥
चा० ॥ सुरनर मुनि ध्याति तुजसि जोडुनी करा ॥
चा० ॥ तत्कंठीं सुमनहार ॥ अर्पितां भवाब्धि पार ॥
थोरवि तुझी यांत फार ॥ ह्मणुनि वंदिती ॥१॥ ज० ॥

इकडे लक्ष द्या.

आमचेकडे वेद, शास्त्र, पुराण, इतिहास, काव्य, नाटक, वैद्यक, ज्योतिष, इत्यादि सर्व प्रकारचीं संस्कृत व प्राकृत पुस्तके, सर्व ओवीबद्ध ग्रंथ व शालोपयोगीं पुस्तके, नकाशे, कायद्याचीं पुस्तके, इंग्रजी व मराठी वगैरे मिळतील. माल रेल्वेपार्सलने किंवा पोष्टाने व्ही. पी. ने पाठवूं.

**कमिशन घेऊन सामान रवाना करण्याची
नवीन तजवीज.**

बाहेरगांवीं राहणाऱ्या लोकांस किलेक वस्तू मिळण्याची अडचण पडत असते, ती न पडावी ह्मणून आह्मी माफक दराने कमिशन घेऊन सामान रवाना करण्याच्या तजविजीची नवीनच सुरुवात केली आहे. याकरितां बाहेरगांवीं राहणाऱ्या सर्व लोकांस विनयपूर्वक कळविण्यांत

(२)

येते कौं, हिंदुधर्माळा व राजनियमाळा विहित असेल तो माल आह्वांकडे रोख पैसा पाठविला असतां रवाना करण्यांत येईल.

कमिशनचे दर.

१ रुपयापासून २५ रुपयेपर्यंत, दर रुपयास ४१ आणा. पुढे २५ ते १०० रुपयेपर्यंत ४॥- आणा. १०० रु० पुढे....दर शेंकडा २ रुपये.

आपला शुभेच्छु,

पत्ता— } बालशास्त्री रावजीशास्त्री
क्षीरसागर.

कालिकाप्रसाद प्रेस. घ० नं० ३७१,
गणेश पेठ, पुणे.

पुस्तकें मिळण्याचें ठिकाणः —
नारसिंह बाबाजी दीक्षित - परिसंस्कार,

सोळाव्या कामगोपनीय संस्कार १९००